

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 339.137.2:332.133.6

Гончаренко О.В.,
д.е.н., доцент

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ АГРОІННОВАЦІЙ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Goncharenko O.V.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof.

Dnepropetrovsk State Agrarian and Economic University

INSTITUTIONALIZATION OF AGRICULTURAL INNOVATIONS: METHODOLOGICAL CONTEXT

Постановка проблеми. Зростання економічної ролі інновацій, прискорення темпів, напрямів і зміна механізмів розвитку інноваційних процесів стали одним із ключових факторів, що обумовили радикальні структурні зрушення в економіці країн світу. Зросли інвестиції в освіту й науку, поширились технологічні та організаційні нововведення, з'явилися нові види діяльності. Зміни, що відбулись в економічному розвитку провідних країн засвідчили їх перехід на інноваційну модель розвитку. Інноваційне вдосконалення виробництва, здатність пропонувати споживачеві товари та послуги нового, невідомого раніше типу, стало загальним законом сучасної конкурентної боротьби [10, с. 32-32]. Водночас, наявні теоретичні підходи та методи й інструменти реалізації інноваційного процесу виявились не завжди адекватні зростаючим потребам і очікуваним результатам інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових дослідженнях інституціоналізацію інновацій розглядають у різних аспектах: як процес створення стійких форм взаємодії на основі формалізованих норм, законів, звичаїв; як правове й організаційне закріплення взаємодій, відносин, форм поведінки в суспільстві; процес формування елементів і складових соціально-економічного інституту; створення господарськими суб'єктами сприятливого середовища для реалізації широкого спектра конструктивних потенційних можливостей розвитку у вигляді норм права за допомогою економіко-правового регулювання суб'єктами влади [3, с. 34-35].

В аграрній сфері інструментарій інституціоналізму для формування концептуальних положень інноваційного розвитку та визначення його детермінант використовували І. Костирко [4], П. Саблук, М. Малік, С. Тивончук, Л. Федулова, О. Шпикуляк [5; 8; 10]. Дослідженню питань інноваційного розвитку, інституціонального забезпечення активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві присвятили наукові дослідження видатні вітчизняні вчені: А. Балян, О. Дацій, Л. Курило, О. Шубравська [2; 11]. В той же час, низька активність інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, необхідність визначення концептуальних положень формування інноваційного розвитку, пошук шляхів виходу з «інституціональної пастки», що перешкоджає інноваційному процесу в аграрній сфері, – зумовлює подальше вивчення проблем, що стосуються методології інституціональних трансформацій й механізмів їхньої реалізації та особливостей інституціонально-структурних трансформацій в аграрному секторі економіки.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення особливостей інституціоналізації агроінновацій, її характерних ознак і складових елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні теорії, що розроблені сучасною наукою, різняться категоріальними характеристиками інновацій, аргументацією в обґрунтуванні трансформаційного впливу інновацій на економічну динаміку, трактуванням статичних та динамічних характеристик інноваційності змін, конкретизацією досліджень за напрямками науково-технічного прогресу: техніко-технологічних удосконалень та економічної ефективності системних організацій, в основу функціонування яких покладено продуктивність інновацій [6, с. 18-20]. Інституціоналізація

передбачає побудову економічних інститутів, що забезпечують раціональну координацію економічної поведінки суб'єктів інноваційного процесу та різноманітних структурних утворень.

Інституціональний напрямок досліджень інноваційної проблематики сформувався з огляду на необхідність врахування політичних, соціальних, ментальних, духовних факторів, їх впливу на економічну поведінку і формування певного типу економічного мислення. Даний напрямок досліджень розвивали К.Фрімен, Л.Соете, В. Полтерович, Л. Федулова. Згідно Т. Веблена, інститут за своєю природою володіє властивостями «безперервності» (наслідування), оскільки представляє собою феномен, що самопідтримується і самовідтворюється. Біологічний ген є структурою, що передає спадкову інформацію, така передача проходить шляхом імітації і навчання. На мікрорівні, в межах фірм і інших організаційних структур носієм інформації виступають технології, що застосовуються та принципи організації виробництва [7, с. 50].

У рамках нової інституціональної економічної теорії аргументується роль інститутів як обмежень при здійсненні певних економічних дій. Нова інституціональна економіка також зосереджена на визначенні інститутів як обмежень, тоді як головна особливість старої інституціональної економіки полягає в моделюванні інститутів як визначного фактора пізнавальної здатності агента. В даному контексті Дж. Ходжсон доводить, що визначальною рисою нової інституціональної економіки є те, що інститути впливають на поведінку індивідумів в основному як обмеження [13]. Інституціональні правила не просто формують переконання, вони також структурують процеси, за допомогою яких встановлюється особливий додатковий зміст розумових процесів. Існує також і альтернативний підхід, який належить А. Дензау і Д. Норту [12, с.3-31] Згідно з цим підходом, інститути – зовнішні механізми, які індивідууми створюють для структуризації й упорядковування навколишнього середовища.

Відсутність серед дослідників одностайності стосовно сутності складної природи інновацій, механізмів їх реалізації і життєвого циклу, формування і реалізації інноваційної стратегії розвитку обумовили необхідність конвергенції різних точок зору, врахування комплементарності різних підходів до інноваційної проблематики, актуальність більш складного міждисциплінарного інструментарію. В цьому контексті економічний зміст і життєвий цикл інновацій-систем почали досліджувати з позицій синергетичного підходу. Розкриваючи синергетичну природу інновацій, дослідники акцентують увагу на тому, що сучасні інновації є надскладними і самоорганізованими системами з розгалуженою структурою внутрішніх і зовнішніх взаємодій між когортними інтерактивними процесами, які детермінують динамізм системи [9, с. 224]. Ядром таких інновацій-систем визнається нове знання, як змістовний процес і результат пізнання людини. Знання виступає синергетичним ядром інновацій, визначає їх природу.

На основі дослідження генезису інноваційної теорії, інституціональних засад розвитку інновацій обґрунтовано еволюційні передумови, визначені етапи і функціональні характеристики складових інституціоналізації інновацій (рис. 1).

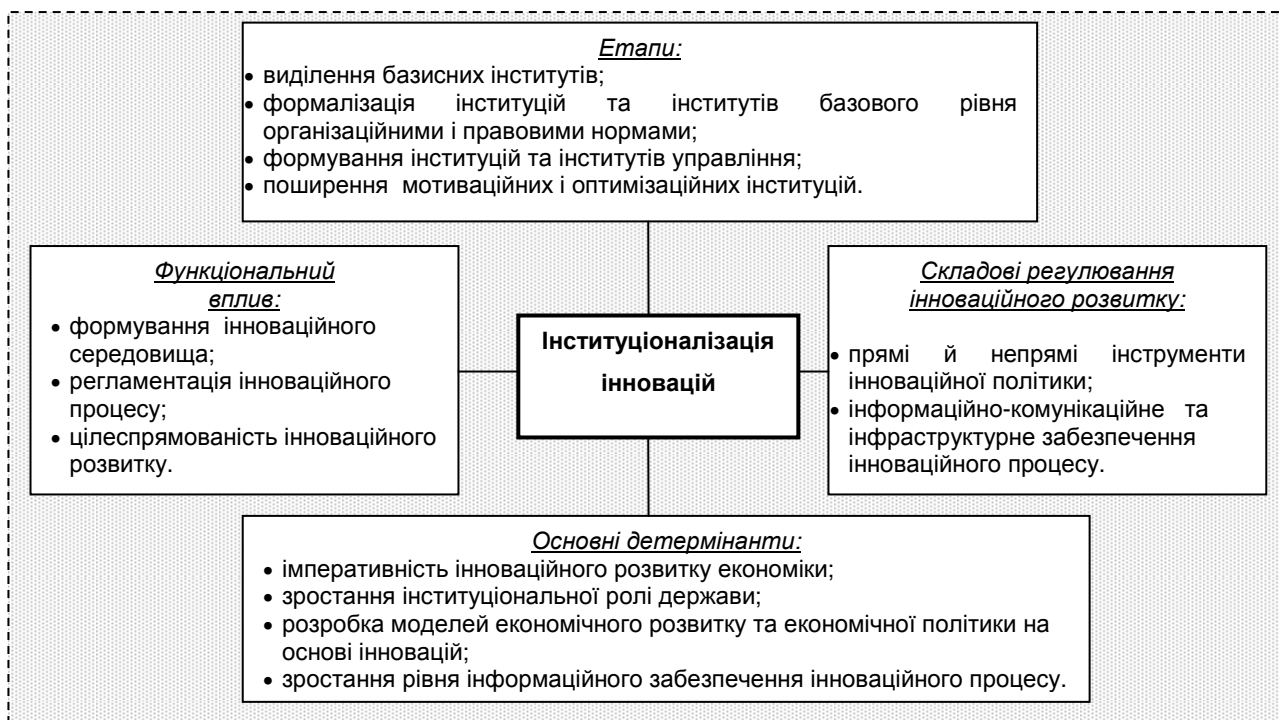

Рис. 1. Структурно-логічна схема інституціоналізації інновацій

Джерело: розробка автора

Відтак, інституціоналізацію інновацій визначено як процес формування сукупності взаємопов'язаних інституцій (сигнальних, регулюючих, стимулюючих), які визначають інноваційне середовище, структурують взаємодії суб'єктів інноваційного процесу й забезпечують цілеспрямованість інноваційного розвитку. Сигнальні інституції координують дії окремих економічних суб'єктів з формальними нормами в інноваційній сфері і втілюються в інноваційних пріоритетах, програмних виступах, експертних висновках, фінансуванні фундаментальних досліджень, державних гарантіях та діяльності інноваційних центрів і інститутів розвитку. Регулюючі інституції спрямовані на регламентацію інноваційного процесу й перерозподіл благ між економічними суб'єктами на користь тих, хто виявляє інноваційну активність. Такі інституції функціонують за допомогою ліцензування, патентування, прямого фінансування наукових досліджень, державних закупівель, трансферу технологій. Стимулюючі інституції формують економічні стимули суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності і представлені податковими пільгами, венчурним фінансуванням, пільговим кредитуванням, інфраструктурою технопарків і бізнес-інкубаторів.

Можливість ототожнювати агроінновації з економічним інститутом пов'язана з наступними факторами:

- по-перше, виникнення інновацій детерміноване важливими суспільними потребами, спрямованими на збільшення обсягів випуску та підвищення ефективності діяльності. Тобто витоки еволюційного розвитку інституту виходять з неформальних правил, а значить була наявна об'єктивна основа для оформлення формальних норм, що і стало свідоцтвом становлення інституту;
- по-друге, виникнувши, ця соціоекономічна структура згодом набула самопідтримуючого характеру, зафіксувавшись спочатку в традиціях, неформальних нормах, а потім і в писаному праві. Еволюціонуючий інститут розпочав рух до сучасного стану під впливом економічної дійсності;
- по-третє, інновації в агропромисловому виробництві, як певна "цілісність" є організаційно оформленою системою правил і норм, традицій, формальних і неформальних утворень, яка покликана забезпечити певний соціально-економічний ефект у відповідних інституціональних умовах [5, с.89].

Виходячи з більшості досліджень сучасних традиційних і нових інституціоналістів, можна виділити принаймні три типи впливу інститутів на економічну поведінку, які можуть бути виражені через функції інститутів [1, с.11-12], до яких відносять: обмежувальну функцію (обмежує економічну поведінку економічних суб'єктів); інформаційно-пізнавальну функцію (завдяки інститутам, що склалися, індивіди аналізують і сприймають інформацію, яка у відсутність інститутів не сприймалася б як релевантна); телеологічна функція: реалізується внаслідок того, що інститути справляють вплив на кінцеві результати, до яких прагнуть економічні суб'єкти (ця функція включає формування мотивації).

Як і їх природні аналоги інститути володіють мінливістю, причому вони менш стійкі, чим біологічні гени. Якщо гени майже не піддаються зовнішньому впливу (за виключенням сильних неприродних факторів) і мутують в наслідок випадкових змін внутрішньої структури (випадкових комбінацій батьківських ознак), то стабільність інститутів є не такою високою. Вони можуть реагувати на зміни соціального, культурного, політичного, природного середовища. Інститути можуть мутувати і випадково під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, включаючи свідомі, цілеспрямовані дії індивідів. На відміну від генів інститути зберігають і передають набуті позитивні ознаки.

Особливим аспектом розвитку інноваційної теорії є розгляд питання щодо взаємозв'язку інститутів й інноваційного ресурсу, що лежить у площині системи управління. В цьому контексті взаємодія інноваційного ресурсу й інститутів у системі управління інноваційним розвитком (країни, регіону, підприємства) безпосередньо виявляється через організаційні інновації й розглядається як кінцевий результат процесу створення, поширення й застосування нового знання щодо ведення бізнесу, а інститути – як правила й форми інноваційних взаємодій, спрямованих на реалізацію інноваційних рішень у соціально - економічній системі відповідного типу, у результаті чого відбувається інноваційний розвиток економічної системи на основі якісної зміни її функціонування в процесі переходу на новий технологічний рівень [10, с. 31-32].

З огляду на термінологічну базу, яку використовує інституціоналізм необхідно виділити існування формальних і неформальних інновацій. Останні утворюються у неформальному секторі і справляють вплив на формальний, обумовлюючи появу нових ринків, інституціональних елементів, зміни соціального середовища. Неформальні інновації можуть бути пов'язані з удосконаленням схем незаконної мінімізації податкових зобов'язань, змін процедур обліку з метою ведення подвійної бухгалтерії тощо.

Існуючі інститути формують рамкові умови і стимули, які визначають певну траєкторію де здійснюється інноваційний процес. Якщо сформовані стимули продуктивні, то відбувається розвиток технологій і форм організації виробництва, формуються нові ринки. Якщо такі стимули неефективні, то виникає «інституціональна пастка», яка набуває самопідтримуючого характеру і призводить до появи псевдоінновацій, імітаційної форми протікання інноваційного процесу, технологічної відсталості економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток теорії інновацій поступово збагачував їх

категоріальний зміст, деталізував властивості, обґрунтував місце і роль в економічному розвитку. Інновації розглядались як екзогенні фактори в неокейнсіанських моделях та як ендегенні, – в неокласичних. Поступово інновації набули визначної ролі в економічному розвитку, були «включені» в сучасні моделі економічного зростання, стали формою і фактором останнього. Інновація є реалізованою новацією, кінцевим результатом інноваційної діяльності, який може бути визначено економічним, соціальним, науково-технічним ефектом.

Процес інституціоналізації інновацій, набуття ними комплексного сутнісного вияву та поява властивостей, які в подальшому дозволили цей процес піддавати більш свідомому впливу, – детермінувався зміною ролі держави в економіці, яка і встановлює формальні умови розвитку інновацій. Разом з тим, на процес інституціоналізації інновацій значний вплив справляють і еволюційні обмеження, які визначають те «просторове» поле, де виникає можливість реалізації інституціональних складових інноваційного процесу. Інституціоналізація безпосередньо пов'язана з останнім, адже його фази мають явно виражені організаційно-економічні форми реалізації, які не можливі без свідомого впливу та є неефективними без врахування неформальної основи. Саме процес інституціоналізації інновацій потенційно сформував умови для управління розвитком інновацій.

Еволюційний розвиток інституту агроінновацій обумовлюється механізмами спадковості, мінливості і добору. Поступальні властивості чинників еволюції створюють певний тренд, або траєкторію розвитку, що визначає природно - історичну логіку розвитку економічного інституту. Указана траєкторія може бути приблизно спрогнозована через врахування еволюції інституту, його стану на певний період, світових тенденцій розвитку, структури попиту на інновації, можливого впливу культури, політики, технологій, світових ринків. І тільки в межах потенційної траєкторії можна направляти розвиток, реалізуючи механізм відбору шляхом встановлення стимулів та обмежень, ліквідуючи появу випадкових тенденцій розвитку і закріплюючи через навчання, організацію, інформатизацію сприятливі чинники еволюції в "генах" для надання їм стабільності.

Література

1. Вольчик В.В. Институциональная и эволюционная экономика : учебное пособие / В.В. Вольчик. – Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2011. – 228 с.
2. Даций О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України / О.І. Даций // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 65-76.
3. Катигрובה О. Система інституціоналізації інноваційних процесів в умовах ринкової трансформації / О. Катигрובה // Вісник Київського національного університету ім.Т. Шевченка. – 2012. – № 143. – С. 34-37.
4. Костирко І.Г. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект/ І.Г. Костирко, С.В.Тимофіїв // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 81-86.
5. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 86-92.
6. Мельник О. Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку / О.Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6(120). – С. 18-25.
7. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории / А. Нестеренко // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 42–57.
8. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
9. Тарасевич В.Н. О синергетике инноваций / В.Н. Тарасевич // Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму. – Д. : Вид-во ДУЕП. – 2008. – № 1. – С. 224-232.
10. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. Федулова // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 28-45.
11. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – № 8 (261). – С. 64-76.
12. Denzau A. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? / Denzau A., North D. // Kyklos. – 1994. – Vol. 47. – № 1. – P. 3-31.
13. Hodgson G. M. The Approach of Institutional Economics / Hodgson G. M. // Journal of Economic Literature. – 1998. – Vol. 36. – № 1. – P. 166-192.

References

1. Volchik, V.V. (2011), *Institutsionalnaya i evolyutsionnaya ekonomika* [Institutional and evolutionary economics], Izd-vo YUFU, Rostov n/D, Russia, 228 p.
2. Datsiy, O.I. (2011), "Financial provision of innovations in the agro industrial complex of Ukraine", *Problemy investytsiino-innovatsiynoho rozvytku*, no.1, pp. 65-76.
3. Katyhrobova, O. (2012), "The system institutionalize innovation in a market transformation", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universitetu im. T. Shevchenka*, no. 143, pp. 34-37.
4. Kostyrko, I. and Tymofiiiv, S. (2014), "Perfection of institutional infrastructure and his estimation: theoretical aspect", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 81-86.
5. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H. and Lyzan, O.Yu. (2013), "The institutes and institutions within the framework of the development of the integrational process in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 86-92.
6. Melnik, O. (2011), "Formation of methodological approaches in innovation research and innovation", *Aktualni*

problemy ekonomiky, no. 6, pp. 18-25.

7. Nesterenko, A. (1997), "Current state and main problems of institutional and evolutionary theory", *Voprosy ekonomiki*, no. 3, pp. 42-57.

8. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H. and Kurylo, L.I. (2010), *Innovatsiina diialnist v ahramnii sferi: instytutsionalnyi aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.

9. Tarasevych, V. (2008), "About the synergy of innovation", *Biuleten mizhnarodnoho nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1, pp. 224-232.

10. Fedulova, L. (2013), "Innovation based development: evolution of opinions and problems of modern understanding", *Ekonomichna teoriia*, no. 2, pp. 28-45.

11. Shybravska, O.B. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 64-76.

12. Denzau, A. and North, D. (1994), "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?", *Kyklos*, Vol. 47, no. 1, pp. 3-31.

13. Hodgson, G. M. (1998), "The Approach of Institutional Economics", *Journal of Economic Literature*, Vol. 36, No 1, pp. 166-192.

УДК 330.15:504.062

**Артюшок К.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та фінансів
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
ім. акад. Степана Дем'янчука,
м. Рівне**

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

**Artyushok K.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of economics and finance
PHEE «Academician Stepan Demianchuk International
University of Economics and Humanities», Rivne**

ECOLOGICAL AND ECONOMIC PROBLEMS OF RELATIONS OWNERSHIP OF NATURAL RESOURCES IN CONDITIONS OF DECENTRALIZATION

Постановка проблеми. В умовах завершення ринкових трансформацій економіки та в контексті європейської інтеграції України і процесів децентралізації державної влади виникає потреба у збалансуванні загальнодержавних еколого-економічних інтересів з інтересами регіонів щодо використання і охорони природних ресурсів, ґрунтуючись на дотриманні цілісності території, природно-ресурсних можливостях і соціальних факторах.

Основу формування і розвитку еколого-економічних відносин становить власність на природні ресурси. Власність, як багатоаспектна категорія, відображає суспільні відносини між людьми й різними їх об'єднаннями з приводу привласнення засобів виробництва і предметів праці у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Під природними ресурсами нами розуміються землі, ліси, води, надра, елементи тваринного і рослинного світу. Кожен з цих ресурсів має свою специфіку, різноманітність за використанням у господарській діяльності та у зв'язку з цим по-різному характеризується категоріями економічної науки, а, отже, вимагає різних підходів до регулювання економіко-правовою теорією і практикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесу формування відносин власності на природні ресурси, зокрема у вітчизняній літературі, приділено багато уваги. Цим проблемам присвячено наукові праці Ю.Д. Білика [1], Л.Ю. Мельника, А.С. Даниленка [1], П.Т. Саблука [7], В.Я. Месель-Веселяка [7], Р.І. Михайсюка, М.М. Павлишенка, М.А. Хвесика [8], С.О. Лизуна [9] та інших.

Крім того ці питання обговорюють вже досить давно в своїх роботах такі науковці, як: А. Голуб, Е. Струкова [3], Р. Капельюшников [5], С. Чернявський, Е. Моргунов [10] та інші.

При цьому питання власності розглядаються в основному або у контексті розвитку рентних відносин та ефективності природокористування, або з точки зору планування та організації